

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

ปรัชญาพื้นฐานเกี่ยวกับความพอเพียงและวิถีไทย

เนื้อหา

1. หลักธรรม “มัชฌิมาปฏิปทา” (ทางสายกลาง)
2. คำสอน(พุทธพจน์)ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตที่พอเพียง
3. วิถีชีวิตความเป็นไทย
4. สังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อมไทย
5. บทสรุป
6. แบบฝึกหัดท้ายบท

ความคิดรวบยอด

รากฐานที่เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตด้วยความพอเพียงมีรากฐานสำคัญมากจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “มรรค 8” และวัฒนธรรม ประเพณีของไทยซึ่งเป็นพื้นฐานในการกล่อมเกล่าคนในสังคมให้มีวิถีชีวิตเฉพาะคนไทยจนเกิดค่านิยมให้คนไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะตน นอกจากนี้สิ่งที่เป็นพื้นฐานสำคัญคือการมีรากฐานที่สำคัญด้วยสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่มีความอุดมสมบูรณ์ พร้อมทั้งมีระบบการปกครองที่ได้รับการพัฒนาจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยซึ่งการส่งผ่านสืบสานวัฒนธรรมประเพณีไทย วิถีไทย ค่านิยมไทยจากยุคสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1792) ถึงกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุคปัจจุบันพ.ศ.2558) นับกว่า 766 ปี ที่สืบทอดต่อกันมาจนทุกวันนี้

วัตถุประสงค์

1. สามารถอธิบายความหมายและแนวทางปฏิบัติของหลักธรรมทางสายกลางที่เป็นพื้นฐานในการบ่มเพาะจิตใจของคนไทย
2. สามารถเข้าใจ และอธิบายประเด็นสำคัญตามลักษณะวิถีชีวิตของสังคมชนบทและสังคมเมืองได้อย่างเข้าใจ
3. สามารถเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทได้อย่างชัดเจน
4. สามารถอธิบายวัฒนธรรม ประเพณีของสังคมไทยได้อย่างชัดเจน
5. สามารถวิเคราะห์มิติสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

1. การบรรยายและอธิบายหลักธรรม “มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง)”
2. แบ่งกลุ่มเพื่อศึกษาและตัวแทนนำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ค่านิยม สังคมเมือง สังคมชนบท ลักษณะสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย

3. อภิปรายร่วมกันในชั้นเรียน
4. ศึกษาเอกสารประกอบการสอนประจำบท
5. อธิบายสรุปเพิ่มเติมในประเด็นสำคัญ
6. ทำแบบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอบประจำบท
2. การนำเสนอด้วยคอมพิวเตอร์ (Power point presentation)
3. ภาพแผนที่สมัยต่าง ๆ ของกรุงสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี กรุงเทพมหานคร
4. แบบคำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตพฤติกรรมระหว่างการบรรยาย
2. สังเกตจากการแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียนและการนำเสนองาน
3. สังเกตการร่วมทำกิจกรรมในชั้นเรียน
4. ถามตอบเพื่อทบทวนความรู้ในชั้นเรียน
5. ตรวจแบบคำถามท้ายบท
6. วัดเจตคติจากพฤติกรรมการเรียน การกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมและคุณภาพของผลงาน
7. สอบเก็บคะแนน 10 คะแนน (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)

บทที่ 1

ปรัชญาพื้นฐานเกี่ยวกับความพอเพียงและวิถีไทย

“พอเพียง” (Sufficiency) เป็นคำที่มีนัยสำคัญทางกายและใจของชีวิตมนุษย์ เป็นคำที่สะท้อนถึงความสมบูรณ์ของชีวิต สมดุลภาพในการดำรงชีพ ความพอเพียงมักสะท้อนคำหลายคำ เช่น สายกลาง พอประมาณ ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป สมดุล อุ่มชูตนเองได้ พอดี ไม่อดอยาก ไม่ฟุ่มเฟือย ประหยัด ทำให้อย่างชีพ เป็นต้น คำเหล่านี้สะท้อนหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่นกัน คือ มัชฌิมาปฏิปทา (middle path) แปลว่า การปฏิบัติบนทางสายกลาง เป็นคำสอนที่พุทธเจ้าทรงใช้ในการสั่งสอนมากกว่า 2,600 ปี โดยคนทั่วไปรู้จักคำสอนนั้นในหลักธรรมที่ว่า “มรรค 8” ซึ่งสรุปได้เป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต การฝึกจิต และการใช้ปัญญา ซึ่งพุทธศาสนิกชนเข้าใจในหลักธรรมนี้เป็นอย่างดี เมื่อคำสอนเกี่ยวกับความพอเพียงได้นำมาใช้ในการอบรม บ่มเพาะ สั่งสอนให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ทุกตำแหน่ง หน้าที่การงาน ทุกอาชีพ ทุกเพศ และทุกวัย จนกลายเป็นปรัชญาพื้นฐานสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำมาใช้เป็นแนวทางให้กับราษฎรของพระองค์นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตทุกสถานการณ์ ซึ่งคำว่า “ปรัชญา” (Philosophy) แปลว่า วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 714) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า ชญา แปลว่า รู้ เข้าใจ ส่วนคำว่า ปฺร แปลว่า ความรอบรู้หรือความปราดเปรื่อง ซึ่งรวมความแล้วปรัชญา จึงแปลว่า ความรอบรู้ปราดเปรื่อง (กิริติ บุญเจือ, 2538:1) ความรู้รอบ หรือความรู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดหลังจากสิ้นความสงสัยแล้ว (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551:3) ดังนั้นปรัชญาที่เป็นพื้นฐานสำคัญเกี่ยวกับความพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติประชาชนสามารถเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติจริงนั้นพระองค์ทรงใช้หลักแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ผู้เรียนด้านหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต้องเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนาอันเป็นหลักปฏิบัติในของพุทธศาสนิกชน แต่ทั้งนี้หลักคิดของความพอเพียงนั้นประชาชนทุกศาสนาก็ย่อมสามารถปฏิบัตินำไปบูรณาการกับหลักปฏิบัติของศาสนาที่ตนนับถือได้เช่นเดียวกันเพราะเป็นเพียงการปฏิบัติตนในทางสายกลาง ในความพอดีนั่นเองนอกจากนั้นต้องเข้าใจในความเป็นวิถีชีวิตคนไทย วัฒนธรรมประเพณี ความเป็นเศรษฐกิจแบบเกษตร สังคมและ การเมืองที่เป็นแบบไทย ๆ ไม่ได้คิดบนฐานของวัฒนธรรมต่างชาติหรือค่านิยมที่เป็นต่างชาติโดยสิ้นเชิง จึงจะทำให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงฐานคติความพอเพียงกับรายวิชาเศรษฐกิจสังคมตามแนวพระราชดำริได้อย่างเข้าใจองแท้

1. หลักธรรม “มัชฌิมาปฏิปทา” (ทางสายกลาง)

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นอริยสังขข้อที่ 4 คือ “มรรค” เป็นหลักประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอริยสังข 4 เป็นความจริงอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ สามารถแปลคำว่า อริยสังขตามรูปศัพท์ได้หลายความหมายคือ สังขที่พระอริยะตรัสรู้ สังขของพระอริยะ สังขที่ทำให้เป็นอริยะ และสังขอย่างอริยะ คือ ความจริงแท้แน่นอน ได้แก่ ทุกข์ คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ สมุทัย คือสาเหตุของทุกข์คือตัณหาหรือความอยาก นิโรธ คือ ภาวะที่ปราศจากปัญหาหรือนิพพาน และมรรค คือ วิธีดับทุกข์หรือวิธีแก้ปัญหา (ว.วิชรเมธี, 2555: 2)ซึ่งอริยสังข ข้อสุดท้าย คือ มรรค เป็นหลักพื้นฐานสำคัญที่อธิบายเป็นจุดเริ่มต้นของความพอเพียง แต่ทั้งนี้ผู้เรียนต้องเข้าใจในคำว่า มรรคในฐานะมัชฌิมาปฏิปทา อย่างถ่องแท้ก่อนว่า (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), 2541: 581-582)

“ภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ การหมกมุ่นด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย อันเป็นการชั้นต่ำ ชั้นตลาต ของบุดูชน มิใช่อริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์อย่างหนึ่ง และการประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน อันเป็นทุกข์ ไม่เป็นอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อย่างหนึ่ง”

“ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ซึ่งทางสายกลางที่ไม่ซ่องแวงที่สุดสองอย่างนั้น อันเป็นทางที่สร้างจักขุ (การเห็น) สร้างญาณ (การรู้) เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน”

“ก็ทางสายกลางนั้น...เป็นไหน? ทางนั้น คือมรรคอันเป็นอริยะ มืองค์ประกอบ 8 ประการ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ” ข้อสังเกต คือความเป็นทางสายกลาง (The Middle Path หรือ Middle Way) นั้น เป็นเพราะไม่เข้าไปซ่องแวงที่สุดสองอย่าง แต่มีใช้อยู่กลางระหว่างที่สุดทั้งสอง คือ 1) กามสุขัลลิกานุโยค คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข (the extreme of sensual indulgence) 2) อตตกิลมถานุโยค คือ การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง (the extreme of self-mortification)

การดำรงชีวิตตามทางอันประเสริฐนั้นสิ่งสำคัญคือ การลงมือปฏิบัติด้วยหลักการพึ่งตนเอง ให้คำนึงถึงรากเหง้าหรือวัฒนธรรมของสังคม และต้องยึดมั่นในอริยสังขข้อสุดท้ายคือ “มรรค 8” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ประเสริฐแห่งความสำเร็จ ที่สามารถนำพาคนให้เข้าถึงหลักของความพอเพียงได้อย่างยั่งยืน

อธิบายขยายความคำว่า “มรรค 8” กล่าวคือต้องมืองค์ประกอบแห่งความดี ความถูกต้อง 8 ประการ ดังนี้(พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), 2541: 601-602)

มรรค มีชื่อเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมัคค์ (อริย + อัฏฐังคิก + มัคค์) เรียกเป็นไทยว่า อริยอัฏฐังคิกมรรคบ้าง อริยอัชฎางคิกมรรคบ้าง อารยอัชฎางคิกมรรคบ้าง แปลว่า ทางมีองค์แปด ประการอันประเสริฐทางมีองค์ 8 ของพระอริยะ ทางมีองค์ 8 ที่ทำคนให้เป็นพระอริยะ ทางมีองค์ 8 ที่พระอริยะคือพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคาอันประเสริฐมีองค์ประกอบ 8 ประการ ดังนี้

1) สัมมาทิฐิ	เห็นชอบ (Right View หรือ Right Understanding)
2) สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ (Right Thought)
3) สัมมาวาจา	วาจาชอบ (Right Speech)
4) สัมมากัมมันตะ	กระทำชอบ (Right Action)
5) สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood)
6) สัมมาวายามะ	พยายามชอบ (Right Effort)
7) สัมมาสติ	ระลึกรู้ชอบ (Right Mindfulness)
8) สัมมาสมาธิ	จิตมั่นชอบ (Right Concentration)

“มรรค 8” มีความหมายชัดเจนอยู่แล้วว่า หมายถึงทางสายเดียวมีส่วนประกอบ 8 อย่าง เปรียบเสมือนทางหลวงที่สมบูรณ์ต้องมีอะไรหลายอย่างประกอบกันเข้าจึงสำเร็จเป็นถนนได้ เช่น มี ดิน กรวด ทราย หิน ลูกรัง ยาง หรือคอนกรีต เป็นชั้นลำดับขึ้นมาจนถึงผิวทาง รวมเป็นตัวถนนหรือ พื้นถนนมีของคัน เส้นแนว ความเอียงเทของที่ลาดชันโค้งเลี้ยว มีสัญญาณ เครื่องหมาย ป้ายบอก ทิศทาง ระยะทาง และสถานที่ เป็นต้น ตลอดจนแผนที่ทางและโคม่ไฟในยามค่ำคืน ถนนประกอบด้วยส่วนประกอบเหล่านี้ทั้งหมด และผู้ขับรถเดินทางย่อมอาศัยส่วนประกอบเหล่านี้ทุกอย่างไปพร้อม กัน ฉะนั้น มรรคก็ประกอบขึ้นด้วยองค์ 8 ประการรวมกัน และผู้ปฏิบัติธรรมก็ต้องใช้องค์ทั้ง 8 ของมรรคเนื่องไปด้วยกันโดยตลอด ฉะนั้น สิ่งใดที่เป็นไปในทางที่ผิดหรือตรงข้ามกับอริยมรรค พระพุทธเจ้าไม่สรรเสริญ ดังพุทธพจน์ที่ว่า (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), 2541: 585)

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญมิจฉาปฏิบัติภา ไม่ว่างของบรรพชิต หรือของ คฤหัสถ์, บรรพชิตก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม ปฏิบัติผิดแล้ว เพราะการปฏิบัติผิดนั้นเป็น เหตุ ย่อมยังญายธรรมอันเป็นกุศลให้สำเร็จไม่ได้: ก็มิจฉาปฏิบัติภาคืออะไร? คือ มิจฉาทิฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ”(ญายธรรม แปลว่า กุศลธรรมที่เป็นทางรอดพ้น หรือโลกุตร มรรค สัจจธรรม หรือนิพพาน)

สรุปความสำคัญของหลักปฏิบัติมรรคพบว่า มรรค 8 นั้นเป็นแนวปฏิบัติสู่ความพ้นทุกข์ เป็นข้อพึงประพฤติปฏิบัติสู่ความสำเร็จในชีวิต เป็นเครื่องชี้นำชีวิตของคนทุกหมู่เหล่าสู่การดำรงชีพ ที่พอเพียงพ้นจากความยากจนได้ สามารถสร้างนำความสุขที่ยั่งยืนมาสู่ตนและคนรอบข้าง และสามารถนำสู่ผลสุดท้ายของชีวิตมนุษย์จนกระทั่งดับความทุกข์โดยสิ้นเชิง เพียงให้ทุกคน “ลงมือ

ปฏิบัติตามหลักมรรค 8 ที่พุทธศาสนากำหนดเป็นแนวทางไว้แล้วนั้น จงทำทันทีและจงทำอย่างเคร่งครัด” ก็เพียงพอที่จะประสบความสำเร็จในทุก ๆ ประการ

2. คำสอน(พุทธพจน์)ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตที่พอเพียง

การดำรงชีวิตที่มุ่งหวังความพอเพียงในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นทั้งพุทธพจน์ พุทธศาสนสุภาษิตต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและสะท้อนให้ถึงความพอเพียงได้อย่างหลากหลาย เช่น อัตตา หิ อัตตโน นาโถ (ตนแลเป็นที่พึ่งของตน) ขมารวาสธรรม (ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน) อิทธิบาท (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ) เป็นต้น

2.1 ธรรมสำหรับตนเอง

อัตตา หิ อัตตโน นาโถ แปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตนหมายถึงการคิด การลงมือกระทำกิจการงานใด ๆ โดยเบื้องต้นเราต้องฝึกให้เกิดจากตัวเราเป็นสำคัญก่อน ลงมือปฏิบัติด้วยสติปัญญา ความเพียรพยายามของตนเป็นที่ตั้งจนให้กิจการงานนั้น ๆ บรรลุเป้าหมายหรือสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยตนเอง เช่นเดียวกับการสร้างชีวิตให้มีความพอเพียง ต้องเริ่มที่รู้จักปรับวิธีคิด ศึกษาหาความรู้ วางแผนให้เป็นลำดับขั้นตอน ลงมือปฏิบัติ แก้ไขจุดบกพร่อง รับผลของความพอเพียงที่เกิดขึ้นจากการพึ่งตนเองจนทำให้ชีวิตมีความสุขได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้คำว่า “อัตตาหิอัตตโน นาโถ” เป็นส่วนหนึ่งในพุทธศาสนสุภาษิตที่เกี่ยวข้องกับพระนังคัลกุฎเธระ ในอรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท วิกขุวรรคที่ 25 อธิบายไว้ว่า (โปรแกรมพระไตรปิฎก ฉบับธรรมทาน, 2558: ออนไลน์)

“พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนังคัลกุฎเธระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อตตนา โจทยตตาน" เป็นต้น.

คนเข็ญใจบวชในพระพุทธศาสนาตั้งได้สัปดาห์มา มนุษย์เข็ญใจผู้หนึ่ง ทำการรับจ้างของชนเหล่าอื่นเลี้ยงชีพ. ภิกษุรูปหนึ่งเห็นเขานุ่งผ้าทอนเก่า แยกไถ เดินไปอยู่ จึงพูดอย่างนี้ว่า "ก็เธอบวช จะไม่ประเสริฐกว่าการเป็นอยู่อย่างนี้หรือ."

มนุษย์เข็ญใจ. ใครจักให้กระผมผู้เป็นอยู่อย่างนี้บวชเล่าขอรับ.

ภิกษุ. หากเธอจักบวช, ฉันก็จักให้เธอบวช.

มนุษย์เข็ญใจ. "ดีละ ขอรับ, ถ้าท่านจักให้กระผมบวช กระผมก็จักบวช."

ครั้งนั้น พระเถระนำเขาไปสู่พระเชตวัน แล้วให้อาบน้ำด้วยมือของตน พักไว้ในโรงแล้วให้บวช ให้เขาเก็บไถ พร้อมกับผ้าทอนเก่าที่เขาnung ไว้ที่กิ่งไม้ใกล้เขตแดนแห่งโรงนั้นแล. แม้ในเวลาอุปสมบท เธอได้ปรากฏชื่อว่า "นังคัลกุฎเธระ" นั้นแล.

ภิกษุมือบายสอนตนเองย่อมระงับความกระสัน พระนังคัลกุฎเธระนั้น อาศัยลาภสักการะซึ่งเกิดขึ้นเพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เลี้ยงชีพอยู่ กระสันขึ้นแล้ว เมื่อไม่สามารถเพื่อจะบรรเทาได้ จึงตกลงใจว่า "บัดนี้ เราจักไม่nungหม่ผ้ากาสาเย

ทั้งหลายที่เขาให้ด้วยศรัทธาไปละ" ดังนี้แล้ว ก็ไปยังโคนต้นไม้ ให้โอวาทนต์ด้วยตนเองว่า "เจ้าผู้ไม่มีศิริ หมดยางอายุ เจ้าอยากจะนุ่งห่มผ้าชีริ้วผืนนี้ ลึกไปทำการรับจ้างเลี้ยงชีพ (หรือ)." เมื่อท่านโอวาทนต์อยู่อย่างนั้นแล จิตถึงความเป็นธรรมชาติเบา (คลายกระสัน) แล้ว. ท่านกลับมาแล้ว โดยกาลล่วงไป 2-3 วัน ก็กระสันขึ้นอีก จึงสอนตนเหมือนอย่างนั้นนั้นแล ท่านกลับใจได้อีก. ในเวลากระสันขึ้นมา ท่านไปในที่นั้นแล้ว โอวาทนต์โดยทำนองนี้แล.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านไปอยู่ในที่นั้นเนื่องๆ จึงถามว่า "ท่านนั่งคลุกกุฎิเถระ เหตุไร ท่านจึงไปในที่นั้น."

ท่านตอบว่า "ผมไปยังสำนักอาจารย์ ขอรับ" ดังนี้แล้ว ต่อมา 2-3 วันเท่านั้น (ก็) บรรลุพระอรหัตผล.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะทำการล้อเล่นกับท่าน จึงกล่าวว่า "ท่านนั่งคลุกกุฎิผู้หลักผู้ใหญ่ ทางที่เที่ยวไปของท่าน เป็นประหนึ่งหารอยมิได้แล้ว, ชะรอยท่านจะไม่ไปยังสำนักของอาจารย์อีกกระมัง"

พระเถระ. อย่างนั้น ขอรับ, เมื่อกิเลสเครื่องเกี่ยวข้องยังมีอยู่ ผมได้ไปแล้ว แต่บัดนี้ กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อง ผมตัดเสียได้แล้ว เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่ไป.

ภิกษุทั้งหลายฟังคำตอบนั้นแล้ว เข้าใจว่า "ภิกษุนี้ พูดไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตผล" ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระศาสดา.

ภิกษุควรเป็นผู้เตือนตน

พระศาสดาตรัสว่า "เออ ภิกษุทั้งหลาย นั่งคลุกกุฎิบุตรของเรา เตือนตนด้วยตนเองแล แล้วจึงถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต" ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

อตุตนา โจทยตตานํ	ปฎิมเสตมตตนา
โสอตตคฺคฺโต สติมา	สุขภิกฺขุ วิหาหสิ.
อตฺตา หือตฺตโน นาโถ	อตฺตา หือตฺตโน คติ
ตสฺมา สญฺญมอตฺตานํ	อสสํทรววณฺนิโช.

เธอจงตักเตือนตนด้วยตน จงพิจารณาคุณตนนั้นด้วยตน, ภิกษุ เธอนั้นมีสติปกครองตนได้แล้ว จักอยู่ สบาย. ตนแหละ เป็นนาถะของตน, ตนแหละ เป็นคตติของตน เพราะฉะนั้น เธอจงสงวนตนให้เหมือนอย่างพ้อค้ำม้า สงวนม้าตัวเจริญฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โจทยตตานิ** ความว่า จงตักเตือนตนด้วยตนเอง คือจยังตนให้รู้สึกด้วยตนเอง. บทว่า **ปฏิมเส** คือ ตรวจตราดูตนด้วยตนเอง. บทว่า **โส** เป็นต้น ความว่า ภิกษุ เธอนั้นเมื่อตักเตือนพิจารณาดูตนอย่างนั้นอยู่ เป็นผู้ชื่อว่า ปกครองตนได้ เพราะความเป็นผู้มีตนปกครองแล้วด้วยตนเอง เป็นผู้ชื่อว่า มีสติ เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นแล้ว จักอยู่สบายทุกสรรพอิริยาบถ. บทว่า **นาโถ** ความว่า เป็นที่อาศัย คือเป็นที่พำนัก (คนอื่นใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งได้) เพราะบุคคลอาศัยใน อดภาพของผู้อื่น ไม่อาจเพื่อเป็นผู้กระทำกุศลแล้ว มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า หรือเป็นผู้ยังมรรคให้เจริญแล้ว ทำผลให้แจ้งได้ เพราะเหตุนี้ จึงมีอธิบายว่า "คนอื่นชื่อว่าใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งได้." บทว่า **ตสฺมา** เป็นต้น ความว่า เหตุที่ตนแลเป็นคติ คือเป็นที่พำนัก ได้แก่เป็นสรณะของตน. พอดีคำม้ออาศัยม้อตัวเจริญ คือม้ออาชาไนยนั้น บรรณาลาภอยู่ จึงเกียดกันการเที่ยวไปในวิสมสถาน (ที่ไม่สมควร) แห่งม้านั้น ให้ อาบน้ำ ให้บริโภคน้ำอยู่ ตั้งสามครั้งต่อวัน ชื่อว่า ย่อมสงวน คือ ประคับประคองฉันใด, แม้ตัวเธอ เมื่อป้องกันความเกิดขึ้นแห่งอกุศลซึ่งยังไม่เกิด ขจัดที่เกิดขึ้นแล้วเพราะ การหลงลืมสติเสีย (ก็) ชื่อว่า สงวนคือปกครองตนฉันนั้น; เมื่อเธอสงวนตนได้อย่างนี้ อยู่ เธอจักบรรลุคุณพิเศษทั้งที่เป็นโลกิยะทั้งที่เป็นโลกุตระ เริ่มแต่ปฐมฌาน เป็นต้น ไป. ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล."

สรุปได้ว่า เมื่อธรรมบทที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง พระนังคละกฐเถระ นั้นทำให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า การอบรมบ่มเพาะตนเอง เตือนตนเองเสมอเมื่อเห็นทางที่ไม่ถูกต้อง ชมใจตนเองได้เมื่อเกิด ความอยากมีอยากได้ เกิดกิเลสสิ่งชั่วๆ การพึ่งตนเองเองย่อมชนะทุกสิ่งบรรลุความสำเร็จในทุกอย่าง ไม่มีความสำเร็จใด ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยการพึ่งพิงพึ่งพาคนอื่นเพื่อยังชีพ (นาถญานิสุสาย ชิเวยโย) (พระ ธรรมปฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2547: 27) เมื่อการยังชีพ แลการสร้างกุศล หรือบุญกุศลต่าง ๆ ที่เราต้อง สร้างหรือทำบุญกุศลด้วยตนเองฉันใด เราจะมีชีวิตที่มีความสุขอย่างพอเพียงย่อมเกิดขึ้นด้วยการ กระทำของตนเองฉันนั้น

2.2 ธรรมสำหรับผู้ครองเรือนและเป็นพลเมืองที่ดี

การดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง เป็นสิ่งที่ประชาชนควรยึดหลักธรรมของการเป็นผู้ ครองเรือนที่สมบูรณ์ ซึ่งในคำสอนของพระพุทธศาสนามีหลายหลักธรรมที่เหมาะสมในแต่ละโอกาส และสถานที่ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2546: 61-67) ได้อธิบายการครองเรือนของ ประชาชนอย่างมีความสุขสมบูรณ์นั้น จำเป็นต้องยึดหลักธรรมสำคัญดังนี้

2.2.1 ความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียกรสั้น ๆ ว่า สุขของคฤหัสถ์ (กามโภคีสุข) 4 ประการ คือ อตถิสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) โภคสุข (สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์) อนนสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) และอนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ)(มีค่ามากที่สุด)

2.2.2 เป็นชาวบ้านแบบฉบับ คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็น ชั้น ๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ คฤหัสถ์ที่ดี น่าเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ 10 ในชาวบ้าน 10 ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

1) ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลียงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง 3 ส่วน)

2) ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย 2 ส่วน ดี 1 ส่วน)

3) ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย 1 ส่วน ดี 2 ส่วน)

กลุ่มที่ 2 หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

4) ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ 1 (เสีย 3 ดี 1)

5) ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ 2 (เสีย 2 ดี 2)

6) ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ 3 (เสีย 1 ดี 3)

กลุ่มที่ 3 หาโดยชอบธรรม

7) ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ 1 (เสีย 2 ดี 1)

8) ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ 2 (เสีย 1 ดี 2)

9) ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ 3 แต่ยั้งติด ยังมัวเมาหมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ (เสีย 1 ดี 3) พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติ สัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

10) แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้ว เลียงตนให้เป็นสุข; เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี; ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทันเห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์ประเภทที่ 10 นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง 4 สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ

2.2.3 กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม 4 ประการ ได้แก่ สัจจะ (ความจริง) ทมะ (ฝึกตน) ขันติ (อดทน) และจาคะ (เสียสละ)

2.2.4 รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงานและคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัฑฒิ เป็นหลักความเจริญของอารยชน ความเจริญอันประเสริฐ มีองค์ประกอบ 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1) งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

2) งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริตรู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

3) งอกงามด้วยสุตะ คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียน สดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวายเป็นศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

4) งอกงามด้วยจาคะ คือ การเผื่อแผ่เสียสละ เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจช่วยเหลือใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแคบเอาแต่ตัว

5) งอกงามด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ รู้โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ให้ได้ผลดี

2.2.5 ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคมโดยประพฤติ ดังนี้

- 1) น สาธารณทหารสุส ไม่คบขู้สูหามัวหมกมุ่นในทางเพศ
- 2) น ภุณเช สาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว
- 3) น เสเว โลกายติกั ไม่พราวเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
- 4) สีสวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล 5
- 5) วัตตสพนโน ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
- 6) อปฺปมตโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นตลอดเวลา
- 7) วิจกฺขโณ มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
- 8) นิวาตวุตติ อตถทโร สุภาพ ไม่ดื้อกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
- 9) สุรโต เสี่ยมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย

- 10) สขิโล มุฑุ พุดจนา่าฟิง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
- 11) สงคเหตา จ มิตตานัง มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
- 12) สวิภาคี เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
- 13) วิธานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
- 14) ตปเปยย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
- 15) ธมมกาโม ไคร่ธรรม รักความสุจริต
- 16) สุตาธโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
- 17) ปริปัจจโก ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป

อนึ่งจุดเริ่มต้นของหลักธรรมที่จะนำไปใช้ในการครองเรือน หรือการดำเนินชีวิตนั้นมาจาก สิงคาลกสูตร (สุขีพ บุญญานุภาพ, 2539: 362-363) มีใจความว่า โดยเข้าวันหนึ่งขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจากที่ประทับ ณ เวฬุวัน (ป่าไผ่) สู่กรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาตรได้ทอดพระเนตรเห็น สิงคาลกมาณพกำลังไหว้ทิศทั้งหกอยู่ ตรัสถาม ทราบว่าเป็นการทำตามคำสั่งของบิดา จึงตรัสว่า ใน อริยวินัยไม่พึงไหว้ทิศแบบนี้ เมื่อมาณพกราบทูลถามว่า พึงไหว้อย่างไร จึงตรัสแสดงธรรมเป็นลำดับว่า เพราะเหตุที่อริยสาวก (สาวกของพระอริยะ) ละกรรมกิเลส 4 ได้; ไม่ทำกรรมชั่วโดยฐานะ; ไม่เสพปากทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ (โภคานอภัยมุขานิ) 6 ประการ; เขาปราศจากความชั่ว 14 ดังกล่าวได้แล้ว เป็นผู้ไม่ปกปิดทิศ 6 เชื่อว่าปฏิบัติเพื่อช่วยชนะในโลกทั้งสอง คือโลกนี้และโลกหน้า เมื่อตายไปก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการครองเรือนจนสามารถนำไปสู่การดำรงชีวิตที่พอเพียงได้ เป็นต้นว่า กรรมกิเลส 4 (การกระทำที่เศร้าหมอง มี 4 อย่างที่อริยสาวกละได้ คือ ฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิดในกาม และพุดปด) การ ไม่ทำความชั่วโดยฐานะ 4 (คือถึงความลำเอียง เพราะรัก, เพราะชัง, เพราะหลง, เพราะกลัว แล้วทำกรรมชั่ว) อภัยมุข 6 (อริยสาวกไม่เสพปากทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ คือ เป็นนักเลงสุรา, เทียวกลางคืน, เทียวดูการเล่น, เล่นการพนัน, คบคนชั่วเป็นมิตร และเกียจคร้าน) มิตรเทียม 4 (มิตรปกกลอก, มิตรดีแต่พุด, มิตรหัวประจบ และมิตรชวนในทางเสียหาย) ส่วนมิตรแท้ 4 (มิตรมีอุปการะ, มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข, มิตรแนะประโยชน์ และมิตรอนุเคราะห์ ตลอดจนทิศ 6 ประเภทที่พระอริยสาวกเป็นผู้ปกปิด(ปฏิบัติชอบ) ได้แก่ ทิศเบื้องหน้า (มารดา บิดา) ทิศเบื้องขวา (อาจารย์) ทิศเบื้องหลัง (บุตร ภรรยา) ทิศเบื้องซ้าย (มิตร) ทิศเบื้องล่าง (ทาส กรรมกร) ทิศเบื้องบน (สมณพราหมณ์) เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรมจบ สิงคาลกมาณพเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

ทั้งนี้การดำรงชีวิตของชาวพุทธสิ่งที่เป็นพื้นฐาน คือการรักษาศีล 5 สำหรับผู้ครองเรือน ได้แก่ ละเว้นการฆ่าสัตว์, ละเว้นการลักทรัพย์, ละเว้นการประพฤตินอกใจ, ละเว้นการพุดปด และละเว้นการดื่มของมึนเมา หรือสุราเมรัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ปฏิบัติทุกหมู่เหล่า นอกจากนี้

ควรมีธรรมะที่ไว้สำหรับคุ้มครองโลกไว้ด้วย คือ หิริ (ความละอายต่อการทำความชั่ว) และโอตตปปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป) รวมถึงการรู้จักสังเคราะห์(สังคหวัตถุ) 4 ประการ ได้แก่ การให้, การพูดไพเราะ, การบำเพ็ญประโยชน์ และการวางตนสม่าเสมอนั่นเอง (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539: 539) ส่วนคุณธรรมตามพระบรมราชาชาตินั้นสอดคล้องกับพุทธศาสนาที่เรียกว่าฆราวาสธรรม มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ สัจจะ คือ การรักษาความสัจ ทมะ คือ การข่มใจตนเอง ขันติ คือ ความอดทน และจาคะ คือ ความเสียสละ (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2550: 31)และสำคัญที่สุดสำหรับประชาชนคนไทย คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอบแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และพสกนิกรที่เข้าเฝ้าฯถวายพระพรชัยมงคล ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันศุกร์ที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2549 ใจความว่า “ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มาอยู่ในท่ามกลางมหาสมาคมพร้อมพรั่งด้วยบุคคลจากทุกสถาบันในชาติ ตลอดจนประชาชนชาวไทยขอขอบใจในคำอำนวยการ และการเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่ ที่ทุกคนตั้งใจจัดให้ข้าพเจ้าเป็นพิเศษทั้งรัฐบาลได้จัดงานครั้งนี้ได้เรียบร้อยและงดงามน้ำใจไมตรีของประชาชนชาวไทยที่ร่วมกันแสดงออกทั่วประเทศรวมทั้งที่พร้อมเพรียงกันมาในวันนี้ นำปลาบปลื้มใจมากเพราะแต่ละคนได้แสดงออกและตั้งใจมาด้วยความหวังดีจากใจจริง จึงขอขอบใจทุก ๆ คนจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความปรารถนาดี และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกคน ทุกฝ่ายทำให้ข้าพเจ้าเห็นแล้วมีกำลังใจมากขึ้น นึกถึงคุณธรรมซึ่งเป็นที่ตั้งของความรักความสามัคคีที่ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันไปได้ตลอดรอดฝั่ง

ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกันประสานงาน ประสานประโยชน์กัน ให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่นและกับประเทศชาติ

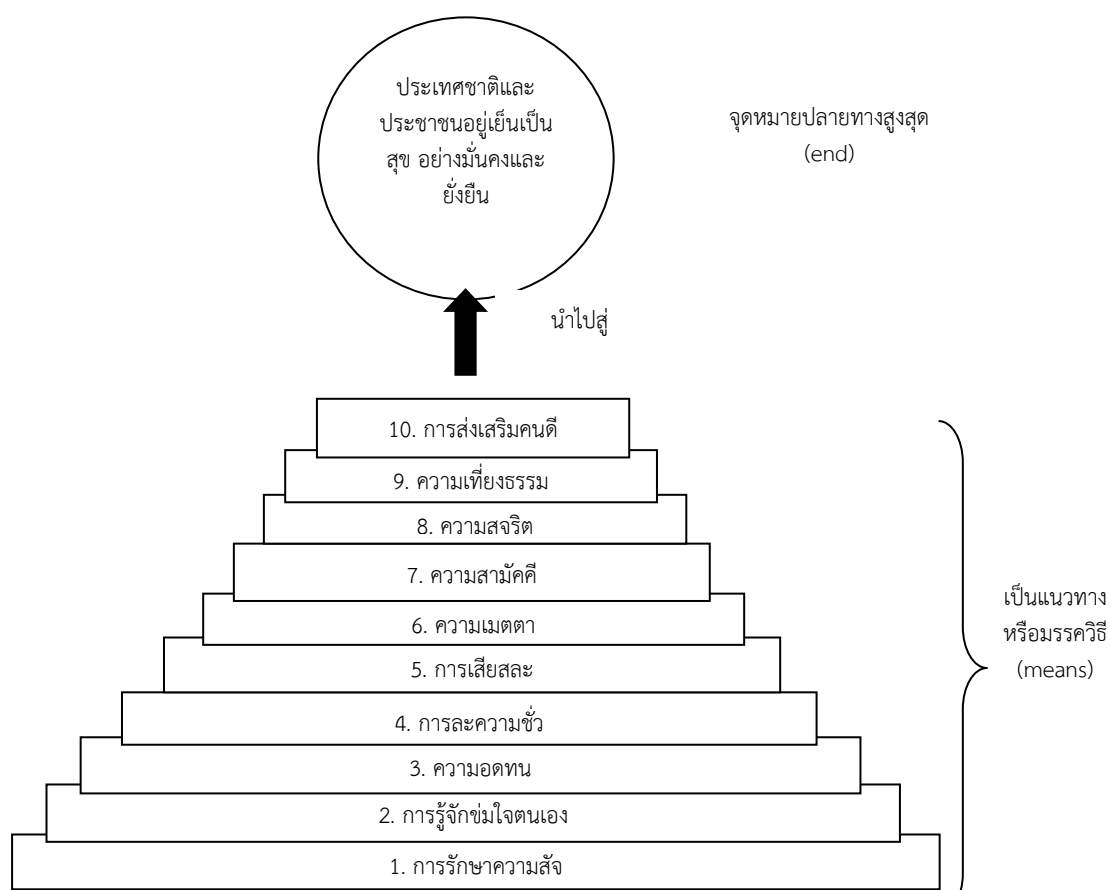
ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริตในกฏกติกา และในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความดีความเห็นของตนให้ถูกต้อง เทียบตรง และมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิด จิตใจและการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในทางที่ดี ที่เจริญนี้ยังมีพร้อมมูลในกายใจของคนไทย ก็มั่นใจได้ว่า ประเทศชาติไทยจะดำรงมั่นคงอยู่ตลอดไปได้จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้รักษาจิตใจและคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่น และถ่ายทอดความคิดจิตใจนี้กันต่อไปอย่าให้ขาดสายเพื่อให้ประเทศชาติของเราดำรงยืนงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบันและในภายหน้าขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลจงคุ้มครองรักษาประเทศไทยให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายทุกสิ่ง และอำนวยความสุขความเจริญ สวัสดิ์ ให้เกิดแก่ประชาชนชาวไทยทั่วกัน” (พระราชดำรัสตอบแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และพสกนิกรที่เข้าเฝ้าฯ, 2554: ออนไลน์) นี่เป็นพระราชดำรัสที่

ประชาชนได้น้อมนำไปปฏิบัติลดความขัดแย้งในสังคม และสร้างความปิติยินดีให้กับพสกนิกรทั่วทั้งประเทศ

2.3 ธรรมสำหรับการบริหารจัดการและความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนในแนวคิดอื่น ๆ ที่เป็นหลักคุณธรรมของนักวิชาการที่นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการ ดังที่แนวคิดของวิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2550: 39) ได้อธิบายการบริหารจัดการตามแนวทางคุณธรรมไว้ 10 ประการมีลำดับขั้นตอนดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1.1 ขั้นตอนการดำเนินงานตามแนวทางคุณธรรมตามหลักการสำคัญของการบริหารจัดการตามแนวทางคุณธรรม 10 ประการ

ที่มา: วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2550: 39)

หลายครั้งที่คนไม่เข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่จะใช้ในการดำรงชีวิตจึงเกิดความสับสนขึ้นในบางประการดังนั้นท่าน ว. วัชรเมธี (2550: 55) ได้อธิบายเพื่อป้องกันความสับสนและสร้างความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีใจความดังนี้

1. จุดเด่น/จุดเน้นเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ปี 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นทางออกจากระบบเศรษฐกิจแบบกระแสหลัก (ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี) ว่า “...เศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง...”

2. มิติของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเน้นที่การผลิต เงิน ทรัพย์สิน กำไรและอำนาจ

2.2 ระบบเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญ 4 มิติของชีวิตคน

- ด้านเศรษฐกิจ คือความพออยู่พอกิน
- ด้านจิตใจ คือมีคุณธรรมประจำอยู่ในเรือนใจ
- ด้านสังคม คือรู้ รัก สามัคคี อยู่เย็นเป็นสุข
- ด้านวัฒนธรรม คือวิถีชีวิต แบบเศรษฐกิจพอเพียง

3. อัตลักษณ์ของเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 เน้นทางสายกลาง (ไม่ปิดประเทศ หรือเปิดเสรีเกินไป)

3.2 เน้นความรู้จักพอประมาณ (รู้จักศักยภาพที่แท้ของตน/ชุมชน/องค์กร/ประเทศ)

3.3 เน้นความมีเหตุผล (เน้นความจำเป็น ไม่ใช่ความอยาก)

3.4 เน้นภูมิคุ้มกัน (รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์และสามารถรับมือความเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี)

3.5 เน้นการพึ่งตนเอง (ไม่เน้นการนำเข้าไปเสียทุกอย่าง/วิชาการ-เทคโนโลยี-สินค้า-เงินตรา)

3.6 เน้นประโยชน์สุขของตนและของประชาชนร่วมกัน (พระปฐมบรมราชโองการ)

3.7 ไม่ปฏิเสธเงิน แต่ใช้เงินทำงานไม่ใช่เป็นนาย (ไม่ปฏิเสธเมกะโปรเจ็ค)

3.8 คำนึงถึงหลักความสมดุลระหว่างความมั่นคงทางวัตถุ (material wealth) คู่กับความมั่งคั่งทางจิตใจ (spiritual wealth)

3.9 สนใจความ “อยู่เย็นเป็นสุข” มากกว่า “มั่งมีศรีสุข”

3.10 เป็นระบบเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับ “จริยธรรม” ทุกขั้นตอน

3.11 เป็นระบบเศรษฐกิจที่มองมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ไม่ใช่แค่ทรัพยากรมนุษย์

4. การประยุกต์ใช้ปรัชญาการพัฒนาประเทศตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

4.1 ทางสายกลาง ไม่พัฒนาไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งจนเกินไป เช่น ปิดประเทศ หรือเปิดเสรีเต็มที่

- 4.2 ความสมดุลและความยั่งยืน เน้นการพัฒนาไปในลักษณะองค์รวม
- 4.3 ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีความพอดีทั้งในการผลิตและการบริโภค
- 4.4 ภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว
- 4.5 การเสริมสร้างคุณธรรม เน้นให้มีความซื่อสัตย์สุจริต มิตร ไมตรี เอื้ออาทร มีความ پاکเพียร มีวินัย มีสติ ไม่ประมาท พัฒนาปัญญาและความรู้อย่างต่อเนื่อง

5. ความสับสนเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

- 5.1 คิดว่าเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่เป็นเรื่องเดียวกัน
- 5.2 คิดว่าในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ปฏิเสธความร่ำรวยมั่งคั่ง/เทคโนโลยี
- 5.3 คิดว่าระบบเศรษฐกิจพอเพียงไม่มีเมกะโปรเจ็ค
- 5.4 คิดว่าระบบเศรษฐกิจพอเพียงใช้ไม่ได้สำหรับคนในสังคมเมือง
- 5.5 คิดว่าความรู้จักพอจะไม่ก่อเกิดการพัฒนา

ต่างแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นจะชี้ให้เห็นว่าการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีหลักธรรมที่มุ่งหมายเริ่มต้นที่ตัวเองต้องยึดหลักธรรมที่ถูกต้อง ฝึกจิตใจให้มีความเข้มแข็ง ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องตามทำนองครองธรรม ซึ่งจะต้องเริ่มตั้งแต่การรู้จักตนเอง การพึ่งตนเอง มีความสัจ ซึ่งสัตย์สุจริต คิดอย่างมีเหตุมีผล มีความ پاکเพียร อดทน อุทิศสาค มีสติสัมปชัญญะ รู้จักละอาย เกรงกลัวต่อการทำงานไม่ดี และไม่ประมาท พร้อมทั้งต้องยึดมั่นในคุณธรรมเป็นที่ตั้ง เมื่อตนเองมีคุณธรรมที่สมบูรณ์แล้วจะต้องให้ความสำคัญกับคุณธรรมเพื่อผู้อื่นด้วย เช่นต้องรู้จักความสามัคคีต่อกัน ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม ยึดประโยชน์ส่วนรวมประเทศชาติเป็นที่ตั้ง รู้จักคำว่าภัยเมื่อทำผิดพลาด เพราะทุกคนย่อมมีความผิดพลาดเกิดขึ้นบ้างในช่วงชีวิตหนึ่ง แต่ต้องฝึกให้รู้จักแก้ไขสิ่งผิด ไม่ฝึกตนให้เป็นผู้แก้ตัวเพื่อพ้นผิดไปเรื่อย ๆ และต้องรู้จักการให้เผื่อแผ่เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันจะทำให้ชีวิตมีความสุขตลอดไป

3. วิธีชีวิตความเป็นไทย

การปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดของปัจเจกบุคคลจนกลายเป็นแบบแผนชีวิต คนในกลุ่มหรือชุมชนเห็นแบบแผนของกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ดี แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มคนจนกลายเป็นแบบแผนชีวิตของชนกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งมักจะเป็นไปในทิศทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่สามารถสะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ออกมาให้คนภายนอกรับรู้ เห็นเป็นประจักษ์ได้จึงเรียกว่าเป็นวิถีชีวิต ถ้าหากเป็นคนไทยย่อมต้องมีแบบแผนปฏิบัติหรือแนวทางปฏิบัติที่ยึดมั่นกันมาตั้งแต่อดีตนับแต่สมัยสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันนี้ที่แม้กาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป แบบแผนนั้นยังมีการยึดถือปฏิบัติ

จนเป็นวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาเห็นความเป็นไทยเช่นเดียวกัน เพื่อให้เข้าใจวิถีความเป็นไทยสามารถอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ความหมายของคำว่า “วิถีชีวิต” (Way of Life)

วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ โดยการสะท้อนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลธรรมและคุณธรรม จนกลายเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ที่สามารถร่วมกันปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2552: 12) วิถีชีวิต ยังหมายความรวมถึงความเป็นไปในการดำรงชีวิต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 495) การอยู่อาศัยของกลุ่มคน ได้ประกอบอาชีพทำมาหากินตามสภาพแวดล้อม ผูกพันกัน และมีกฎระเบียบที่ตกทอดมาควบคุม และได้กล่าวสรุปไว้ว่า การศึกษาวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นในสภาวะต่าง ๆ สามารถศึกษาจากด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ (ประเสริฐ วิทยารัฐ, 2522: 8 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุดิ. 2546: 13)ทั้งนี้วิถีชีวิตยังมีลักษณะของการแสดงออกทางพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นประจำอยู่ในชีวิตวันอย่างสม่ำเสมอเป็นนิสัย ซึ่งจะสะท้อนทัศนคติ และวัฒนธรรมของบุคคล เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลในเรื่องที่อยู่อาศัย ลักษณะครอบครัว ขนบธรรมเนียมประเพณี การดูแลสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพของบุคคลนั้น จะได้รับอิทธิพลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความแตกต่างของรายได้ การศึกษา อาชีพ ความเชื่อของบุคคล จะเป็นตัวกำหนดทำให้เกิดความแตกต่างของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน (นันทพร ศรีสุทธะ, 2544: 8) รวมทั้งความหมายของวิถีชีวิตที่บ่งชี้ถึงการที่มนุษย์ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่า สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม (เมธอมาลัย ราชภัฏจารักษ์, 2544 อ้างถึงใน พวงเพชร สุรัตน์วิกุล, 2544:56)ซึ่งวิถีชีวิตของมนุษย์จะถูกกำหนดให้แตกต่างกันด้วยวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ เช่นชาวเขาก็แตกต่างจากชาวเมือง คนไทยอิสลามก็แตกต่างจากคนไทยพุทธ ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวไทยหรือต่างชาติก็จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง จึงไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครสูงหรือต่ำ ถ้าหลัง ป่าเถื่อน กว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง (สุพัตรา สุภาพ, 2541: 103) ถ้าหากต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหรือสังคมหนึ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิต ต้องศึกษาให้เข้าใจแต่ละชุมชนว่ามีประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ ที่สะท้อนคุณค่า (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 5) ดังนั้นการที่จะทำการศึกษามุมชนให้เข้าใจ ต้องเรียนรู้ความแตกต่างของแต่ละชุมชนนั้นให้เข้าใจอย่างถ่องแท้จนเข้าใจในวิถีชีวิตของคนใน

ชุมชนนั้นด้วย เพราะวิถีชีวิตชุมชนใดชุมชนหนึ่งมักมีความแตกต่างกันออกไปและเป็นที่ยอมรับถือปฏิบัติจนเคยชินของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งปัจจัยแห่งความแตกต่างมักจะมาจากเชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และที่สำคัญที่สุดก็คือ วัฒนธรรม ซึ่งการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนเพื่อให้เข้าใจ จึงมีกรอบโดยทั่วไปในการศึกษาคือ ด้านสภาพพื้นฐานของชุมชน ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้าน วัฒนธรรม (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2552: 14)

เมื่อวิถีชีวิตคนไทยมักสะท้อนความเด่นชัดในมิติวัฒนธรรมไทยที่ไม่สามารถแยกกันอย่าง ชัดเจนเป็นไปอย่างอันหนึ่งอันเดียวกันเพราะวัฒนธรรม หมายความว่า สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงและสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคม เป็นสิ่งที่ร่วมกัน ถ่ายทอดกันได้ เรียนรู้เอาเป็นเยี่ยงอย่างจนทำให้แก้ปัญหาของสังคมได้ (พระยาอนุমানราชชน, 2509, บันเทิง พาพิจิตร, 2549: 2)ซึ่งวัฒนธรรมไทยมีลักษณะความเด่นในหลาย ๆ ด้านดังนี้ (บันเทิง พาพิจิตร, 2549: 2)

- 1) การมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
- 2) การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
- 3) อักษรไทยและภาษาไทย
- 4) ประเพณีไทย
- 5) วัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เช่น ปัจจัย 4 มีเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย อาหาร และยารักษาโรค
- 6) ศิลปกรรมของไทย มีวรรณคดี ดนตรี จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์แบบไทย
- 7) จรรยาบรรณและจิตใจของคนไทย
- 8) การพักผ่อนหย่อนใจของคนไทย

นอกจากนี้สิ่งที่สะท้อนความเป็นวิถีชีวิตไทยคือค่านิยมพื้นฐานของประชาชนไทย ซึ่ง คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้นิยามค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการดังนี้ (สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2530: 25-103)

- 1) ประการที่ 1 การพึ่งพาตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ
  - การพึ่งพาตนเอง คือการมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองที่จะประสบความสำเร็จในการการดำรงชีพอยู่ได้โดยราบรื่นไม่มีความเดือดร้อน
  - ขยันหมั่นเพียร คือความอุตสาหพยายามในการประกอบอาชีพการงานด้วยความสุจริต ขยัน อดทน เอาใจใส่ สุขุมรอบคอบ และเสมอต้นเสมอปลาย
  - ความสำเร็จ คือการมีความสำนึกในหน้าที่ของตน ที่รับทั้งผิดและชอบในการกระทำทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวม

- 2) ประการที่ 2 การประหยัดและออม
  - การประหยัดและออม คือการรู้จักใช้จ่ายใช้สอย รู้จักเก็บหอมรอบริบ ออมทรัพย์สิ้น เวลา ทรัพยากร ทั้งส่วนตนและสังคมตามความจำเป็นให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าสูงสุด
- 3) ประการที่ 3 การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย
  - การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย คือการฝึกฝน การรู้จักควบคุมตนให้ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบประกาศและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม เพื่อความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของตนเองและสังคม
- 4) ประการที่ 4 การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา
  - การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา คือการมีความเลื่อมใส ศรัทธายึดถือปฏิบัติหลักคำสอนที่ดีงามและหลักธรรมของศาสนาตนเอง
- 5) ประการที่ 5 การมีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
  - ความรักชาติ คือการมีความรัก ความผูกพันหวงแหนมาตุภูมิ สำนึก และเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย
  - ความรักสถาบันศาสนา คือการมีจิตใจที่เลื่อมใส ศรัทธา ในศาสนาที่ตนนับถือ รู้แก่นแท้ และยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักคำสอนที่ดีงามของศาสนา
  - ความรักสถาบันพระมหากษัตริย์ คือการมีความจงรักภักดี และศรัทธาในพระมหากษัตริย์ไทยที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งแผ่นดิน

ทั้งนี้เมื่อ ปี 2557 กระทรวงศึกษาธิการได้รับนโยบายให้ขยายผลค่านิยมหลักคนไทย 12 ประการที่ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) มอบนโยบายให้ทุกหน่วยงานนำค่านิยมหลักคนไทย 12 ประการไปถือปฏิบัติ ซึ่งเริ่มใช้อย่างเป็นทางการในกระทรวงศึกษาธิการเปิดภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2557 โดยได้ทำเป็นบทอาขยานให้นักเรียนได้ท่องมีใจความว่า (เด็กไทยเตรียมท่อง 'ค่านิยม 12 ประการ' เริ่มเทอม 2 ปี 57, 2557. ไทยรัฐออนไลน์)

“หนึ่งรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์   สองซื่อสัตย์ เสียสละ อดทนได้
สามกตัญญู พ่อแม่ สุดหัวใจ   สี่มุ่งไฟ เล่าเรียน เพียรวิชา

ห้ารักษา วัฒนธรรม ประจำชาติ	หกไม่ขาด ศีลธรรม ศาสนา
เจ็ดเรียนรู้ อธิปไตย ของประชา	แปดรักษา วินัย กฎหมายไทย
เก้าปฏิบัติ ตามพระ ราชดำรัส	สิบไม่ขาด พอเพียง เลี้ยงชีพได้
สิบเอ็ดต้อง เข้มแข็ง ทั้งกายใจ	สิบสองไซร์ คิดอะไร ให้ส่วนรวม”

ค่านิยมพื้นฐานหรือค่านิยมหลักทั้งหมดที่ดังกล่าวมาเป็นสิ่งสะท้อนความเป็นตัวตนของคนไทยที่มีวัฒนธรรมไทย เอกลักษณ์ไทย ทั้งที่สามารถสังเกตได้และอยู่ภายในจิตใจของคนไทยที่ถูกหล่อหลอม จนกระทั่งเกิดลักษณะที่กล่าวว่า “ความเป็นไทย” ขึ้นให้คนชาติอื่น ๆ ได้เห็นนั่นเอง

3.2 วิถีชีวิตของคนไทย

วิถีชีวิตของประชาชนไทย จึงหมายถึง การดำเนินชีวิตของคนไทยที่มีการกำหนดด้วยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เอกลักษณ์ต่าง ๆ ของประชาชนไทยที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนของบุคคลภายนอก จนกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนเข้าใจทั้งภายในและนอก รู้จักกันว่านี่คือวัฒนธรรมไทย เอกลักษณ์ไทย วิถีชีวิตของคนไทย นี้คือสังคมไทย ดังนั้นจึงต้องเข้าใจว่าสังคมไทยเป็นสังคม 2 โครงสร้างคือ สังคมชนบท และสังคมเมือง

3.2.1 สังคมชนบท ส่วนใหญ่มักจะพบว่า สภาพพื้นที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยธรรมชาติที่ไม่ได้ปรุงแต่งหรือพัฒนาในเชิงพื้นที่มากนัก ประชาชนยังคงประกอบอาชีพแบบเดิม ทำการเกษตร ทำไร่ ทำนา ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ฝูงสัตว์ ต้นไม้ใบหญ้า เทือกเขาลำธาร ท้องทะเล เป็นต้นนอกจากนี้การพัฒนาด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ สาธารณสุขมูลฐานขาดการพัฒนาเท่าที่ควร การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มไม่ใหญ่มากนักมีขนบธรรมเนียม ประเพณี ยังรักษาสืบทอดถือปฏิบัติกันมาหลายช่วงอายุคนไม่เปลี่ยนแปลง ประชาชนส่วนใหญ่ยึดมั่นการใช้ภาษาถิ่นของตนเอง ยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิมใช้ชีวิตไม่เร่งรีบ แสงสีเสียงใด ๆ ที่ในสังคมเมืองมีนั้นสังคมชนบทแทบจะไม่ให้เห็นเลย บางพื้นที่เวลาไม่เกิน 2 ทุ่มก็เงียบสงัด ไม่มีใครออกจากบ้านทุกคนใช้เวลาพักผ่อนและตื่นแต่เช้าตรู่เพื่อรับอากาศที่บริสุทธิ์ คนในชนบทส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะมีร่างกายที่แข็งแรงและยังทำงานหนักบางอย่างได้สบายส่วนฐานะมักสะท้อนความยากจนเป็นส่วนใหญ่ชีวิตพึ่งพิงอิงอาศัยธรรมชาติในการประกอบอาชีพเป็นสำคัญ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะสังคมชนบทโดยทั่วไปนอกจากที่กล่าวมาข้างต้นดังนี้ (วรจ สวรรณฤทธิ์และคณะ, 2549: 36-37)

1) สมาชิกของครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นสมาชิกบ้านใกล้เคียงมีการติดต่อแบบเป็นกันเอง

2) ครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญทางเศรษฐกิจ และมีลักษณะเบ็ดเสร็จช่วยกันทำงาน ทำเครื่องมือเครื่องใช้เอง ทำอาหารเอง และทอเสื้อผ้าเอง

3) ประชาชนส่วนใหญ่ยึดมั่นอยู่กับประเพณีเดิม ไม่ค่อยยอมเปลี่ยนแปลงง่าย ๆ ทั้งยังต่อต้านของใหม่อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โขกลาง พึ่งพาธรรมชาติและอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ

4) มีอัตราเกิดสูง ระดับการศึกษาและเทคโนโลยีไม่สูง

5) ความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ได้อยู่ที่เงินตรา เป็นไปตามประเพณี มีระดับความคิดและความเข้าใจเป็นไปในเรื่องที่ใกล้ตัว มีค่านิยมที่ฝังแน่น คือ การนับถือผู้ใหญ่ ยกย่องผู้มีอิทธิพลหรือผู้มีอำนาจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จิตใจกว้างขวาง รู้จักบุญคุณ ไม่เอาัดเอาเปรียบและไม่เบียดเบียนเพื่อบ้าน รักญาติพี่น้องและท้องถิ่น

3.2.2 สังคมเมือง เป็นสังคมที่พัฒนาอุตสาหกรรมเล็ก กลาง ใหญ่ เป็นศูนย์กลางการบริหารพัฒนา การค้าขาย การเงินการคลัง การคมนาคมขนส่ง ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี การศึกษา สาธารณสุข เป็นต้น รวมถึงการพัฒนามูลฐานต่าง ๆ ที่จำเป็นพื้นฐานของประชากร เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ อีกมากมาย แต่สิ่งที่สะท้อนวิถีชีวิต คือ การดำรงชีวิตด้วยการแข่งขันด้านอาชีพ ชีวิตวนเวียนอยู่กับการทำงาน ชีวิตส่วนใหญ่มีแต่ความเร่งรีบ แก่งแย่งแข่งขัน อิจฉาริษยา ดิ้นรน หาเช้ากินค่ำ ชีวิตเป็นแบบ 24 ชั่วโมง (ทำงานเป็นกะ เป็นการแบ่งเวลายกกันทำงานบางคนเช้า กลางวัน บางคนเย็น และบางคนกลางคืนถึงเช้า) คลองน้ำส่วนใหญ่ในเมืองจะเสีย ธรรมชาติน้อยจะเป็นป่าปูลานหินอิฐ ตึกรามบ้านช่องคอนกรีต ห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๆ ครบวงจร วัดวาอารามในเมืองมีการจัดการเพื่อความง่ายของผู้ไปทำบุญ เพียงมีเงินไปก็สามารถมีสิ่งของทำบุญอยู่ให้ทำบุญครบในวัดที่เดียว มีโจรผู้ร้ายและอาชญากรรมมาก มีคนเร่ร่อนไร้บ้าน (Homeless) ขอดทานจำนวนมาก วิธีการดำรงชีวิตต้องตกอยู่อำนาจของเงินและหน้าที่การทำงานอยู่กับสิ่งที่พอกพูนและเต็มด้วยการถือยศถืออย่าง วัดค่าคนอยู่ที่ยศฐาบันดาศักดิ์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันน้อยลง คุยกันแต่เรื่องผลประโยชน์ว่าจะได้อะไรบ้าง แต่ไม่เคยคิดเลยว่า “จะให้อะไรคืนแก่คนอื่น สังคม หรือแผ่นดินบ้าง” เป็นต้น นอกจากนี้ลักษณะทั่วไปของสังคมเมืองพอสรุปได้ดังนี้ (วรวิฑูร์ สุวรรณฤทธิ์และคณะ, 2549: 37)

1) ความสัมพันธ์กันในลักษณะทุกดิยะภูมิ คือ ติดต่อกันด้วยตำแหน่งหน้าที่การทำงานมากกว่าเป็นการส่วนตัว นอกจากนี้มีความผูกพันในครอบครัวมีน้อย ยิ่งน้อยลงกับเพื่อนบ้าน

2) อาชีพมีความหลากหลาย แตกต่างกันไปทุกคนมีความชำนาญเฉพาะตน

3) ให้ความสำคัญวัตถุนิยม ความโอ้อ่า แพนซ์จากวัฒนธรรมต่างชาติ

4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ การสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ

5) อยู่ภายใต้การแบ่งงานกันทำ เนื่องจากแต่ละคนมีความรู้เฉพาะด้าน สิ่งอย่างของตนเอง ดังนั้นต้องพึ่งพาอาศัยความรู้กันและกันให้ครบวงจรงานในแต่ละฝ่ายงาน

3.2.3 เปรียบเทียบความแตกต่างของสังคมชนบทและสังคมเมือง

เมื่อพิจารณาจากลักษณะโดยทั่วไปทำให้เห็นความแตกต่างของสังคมชนบทและสังคมเมืองได้อย่างชัดเจน ทั้งเรื่องสภาพพื้นที่ ภูมิสังคม อาชีพการงาน การเงิน การศึกษา ระบบสาธารณสุข โภชนาการ สาธารณสุข การดำรงชีวิต ครอบครัว ศาสนา จิตใจของประชาชน ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี และการเมือง แทบทุกอย่างมีความแตกต่างกันแต่ที่สำคัญปัจจุบันและในอนาคตช่องว่างเหล่านี้จะเริ่มลดลงเพราะการพัฒนาที่เข้าถึงสังคมชนบทจะมากขึ้น ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้น การศึกษาของคนรุ่นใหม่ ๆ ได้มีโอกาสมาเรียนในเมืองและกลับไปพัฒนาบ้านเกิดมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามความแตกต่างยังคงมีอย่างชัดเจนดังการเปรียบเทียบความแตกต่างลักษณะของสังคมชนบทและสังคมเมืองในตารางดังนี้

ตารางที่ 1.1 การเปรียบเทียบความแตกต่างลักษณะของสังคมชนบทและสังคมเมือง

ลักษณะ	ชนบท	เมือง
สภาพพื้นที่ทางธรรมชาติ	ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีความใกล้ชิดและผูกพันกับธรรมชาติคงสภาพที่เป็นพื้นที่ดั้งเดิมมีท้องไร่ ท่งนา ป่าเขา ลำธาร สัตว์ป่า เลี้ยงสัตว์ เกษตรกรรม	ธรรมชาติน้อยมาก สภาพพื้นที่มีการพัฒนาที่อยู่อาศัย อุตสาหกรรม การคมนาคมขนส่ง ธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น

ตารางที่ 1.1 (ต่อ)

ลักษณะ	ชนบท	เมือง
ลักษณะที่อยู่อาศัย	การตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างไกลกัน ไม่แออัด ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ได้สูง มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น	การตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มที่มีลักษณะที่หลากหลาย เป็นปูนอาศัยอยู่บนตึก แพลตคอนโด อพาร์ทเมนต์ โรงแรม ห้องเช่า หอพัก และมักเป็นชุมชนแออัด เป็นเคหะชุมชน
ลักษณะการสัมพันธ์	ปฐมภูมิ (มีความใกล้ชิดญาติพี่น้อง)	ทฤษฎีภูมิ (สัมพันธ์เพื่อหน้าที่การงาน และผลประโยชน์ทางธุรกิจ)
ลักษณะการประกอบอาชีพ	เกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นอาชีพเดียวกัน ลักษณะเป็นระนาบ การประกอบอาชีพเน้นความพอเพียง (เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง หรือ พอเพียง)	อุตสาหกรรม การค้าขาย การเงินการธนาคาร สถาบันเท็ง มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายความความถนัดและเชี่ยวชาญเฉพาะ
การคมนาคมขนส่ง	การคมนาคมขนส่งสะดวกสบาย การจราจรไม่มากนัก แต่ไม่ค่อยทันสมัย	เป็นศูนย์กลางของการคมนาคมขนส่ง การจราจรติดขัดมาก มีความทันสมัยของสิ่งอำนวยความสะดวก มีระบบการบริหารจัดการที่ดี
ลักษณะทางประชากร	มีความเป็นพวกพ้อง ญาติพี่น้อง รู้จักกัน อย่างเป็นกันเองสนิทสนมกันมาก	มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เป็นคนแปลกหน้า สำหรับคนบ้านใกล้เรือนเคียง

ความผูกพันในครอบครัว	ครอบครัวมักเป็นครอบครัวขยาย (ใหญ่) มีความผูกพันในครอบครัวมาก พ่อแม่ลูก ปู่ย่าตายาย ลุงป้า น้าอา มักมีความผูกพัน และบ้านเรือนอยู่ใกล้กันพึ่งพาอาศัยกันได้	ครอบครัวมีขนาดเล็ก เช่น พ่อ แม่ ลูก และมักมีความผูกพันกันในครอบครัวน้อย เนื่องจากต่างคนต้องรับผิดชอบหน้าที่การงานของตนเอง การเจอกันที่ตรงเวลา และสร้างความผูกพันในครอบครัวต้องรอวันหยุด จึงทำให้ความผูกพันน้อยตามไปด้วย
การยึดถือความเชื่อศาสนา	ยึดมั่นและมีความเชื่อในขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา การเข้าวัด ฟังธรรมเป็นการปฏิบัติปกติของชาวชนบท และยังมีเชื่อในบาปบุญคุณโทษ เชื่อในโชคลาภ สิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่มาก การเข้าวัด เพราะเป็นที่พึ่งทางใจและการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์	การยึดถือในความเชื่อทางศาสนายังน้อย การเข้าวัดฟังธรรมเป็นไปตามกาล ความสะดวก และเมื่อพบความทุกข์ เพื่อธุรกิจให้เจริญก้าวหน้า สิ่งที่มีเห็นในเมืองคือ การทำบุญหวังหน้าตาทางสังคม

ตารางที่ 1.1 (ต่อ)

ลักษณะ	ชนบท	เมือง
การเคารพนับถือ	ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทมีความเคารพนับถือผู้อาวุโส และผู้มีความภูมิความรู้ ผู้ทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม ผู้ทรงศีล	การเคารพนับถือผู้อาวุโสมีน้อย ให้ความสำคัญกับตำแหน่งหน้าที่การงาน ฐานะทางสังคม ระดับการศึกษา
ชนชั้นทางสังคม	ไม่ค่อยการแบ่งชนชั้นทางสังคม	การแบ่งชนชั้นทางสังคมมักอิงอาศัยฐานะทางเศรษฐกิจ การเงิน การศึกษา ฐานะทางสังคม ตำแหน่งหน้าที่ หรือการทำงาน เป็นนายทุน เจ้าของธุรกิจ ลูกจ้าง กรรมกร เป็นอาจารย์ เป็นพนักงาน
ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ	ด้อยความเจริญทางวิทยาการใหม่ ๆ	ก้าวหน้าทางวิทยาการใหม่ ๆ มากมาย เทคโนโลยีขั้นสูง มีข้อมูลข่าวสารสนเทศ มีองค์ความรู้ใหม่ ๆ หลากหลาย
การควบคุมทางสังคม	ยึดขนบธรรมเนียม จารีต ระเบียบทางสังคมเข้ามามีบทบาทด้วยนอกจากกฎหมายทั่วไปของสังคมไทย	เน้นกฎหมายเป็นใหญ่ในชุมชนเมือง

สิ่งสำคัญที่สังคมไทยมีเหมือนกันทั่วประเทศ คือ ภาษาไทย การเขียนอักษรไทย การยิ้มแย้มแจ่มใสในการทักทายกัน เป็นรอยยิ้มแห่งสยาม (Smile of Thailand) การไหว้ทักทาย การมีน้ำใจเอื้ออาทร การให้อภัย การเห็นอกเห็นใจคนอื่น ๆ (ใจบุญ) การกตัญญูกตเวที และการรักแผ่นดินไทย

4. สังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อมไทย

ครั้นกล่าวถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของไทยจำเป็นต้องพิจารณาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี ยุคสมัยนี้เป็นกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานครปัจจุบันซึ่งแต่ละยุคสมัยมีความแตกต่างกันไปตามกาลเวลา วัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนแต่ละยุคย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย บางครั้งวัฒนธรรม ประเพณีอาจตายไปในท้องถิ่นหนึ่งแล้วไปเกิดใหม่ในอีกพื้นที่หนึ่งได้เมื่อมีการเคลื่อนย้าย อพยพของประชาชน ดังนั้นไม่ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นสิบปี ร้อยปี หรือพันปี สิ่งที่เป็นแก่นแท้ของความเป็นไทยยังคงเป็นดังเช่นในอดีตกาลอยู่นั่นเอง ทั้งลักษณะของความเป็นไทยมีความเปลี่ยนแปลงไปสามารถสรุปพอสังเขปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1.2 ลักษณะของความเป็นไทยมีความเปลี่ยนแปลงไปยุคสมัย

สมัย	ลักษณะ	สังคม	เศรษฐกิจ	การเมืองการปกครอง	สิ่งแวดล้อม
กรุงสุโขทัย		เป็นระบบชนชั้นทางสังคม ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนาง ไพร่และทาส	การค้าเสรี ซึ่งมักได้ยื่นคำพูดที่ว่า “ใครใคร่ค้าม้าค้า ใครใคร่ค้าช้างค้า” เกษตรกรรม ของป่า ค้าขายเสรี มีเครื่องถ้วยชามสังคโลก	พ่อปกครองลูก (Paternalism) ส่วนใหญ่ใช้ปกครองในราชธานี และการปกครองแบบเจ้าผู้ครองนคร (Territorially based Feudalism) ใช้ในเมืองพระยามหานคร	สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ จนมีคำว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”
กรุงอโยธยา		ระบบชนชั้นเหมือนเดิม คือระบบพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนาง ไพร่และทาสแต่มีการบริหารจัดการระบบไพร่ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) มี 2 ชั้น คือ ผู้ปกครอง (พวกมูลนาย) และผู้ใต้ปกครอง (ราษฎรหรือไพร่และทาส) ทั้งนี้ศักดินา เป็นตัวกำหนดบทบาทหรืออำนาจความเป็นอภิสิทธิ์ชน มีกลุ่มชาวต่างชาติเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในกรุงศรีอยุธยาทั้งญี่ปุ่น ฮอลันดา โปรตุเกส เขมร	การค้าขายอยู่อย่างเสรี แต่ระบบเศรษฐกิจอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าขุนมูลนาย ประชากรเริ่มมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจยังคงเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ (Self Sufficient Economy) ระหว่างเมือง หมู่บ้าน บ้าน ยังมีการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้า (Bater System)	ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือเทวสิทธิ์ (Divine Rights) รับอิทธิพลจากอินเดีย ขอม(เขมร) ใช้การบริหารจัดการบ้านเมืองในราชธานีแบบจตุสดมภ์ และยังใช้ระบบศักดินา เช่นสุโขทัย	สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ จนมีคำว่า “อู่ข้าวอู่น้ำ”

ตารางที่ 1.2 (ต่อ)

ลักษณะ สมัย	สังคม	เศรษฐกิจ	การเมืองการ ปกครอง	สิ่งแวดล้อม
กรุงธนบุรี	การล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2310) หัวเมืองต่าง ๆ ได้ประกาศอิสรภาพของตนเอง ทำให้ช่วงสมัยกรุงธนบุรี บ้านเมืองอยู่ในช่วงการฟื้นฟู ระบบต่าง ๆ ยังใช้เหมือนกรุงอยุธยา เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนาง ไพร่และทาส ซึ่งไพร่ชายใดเมื่อถึงอายุที่กำหนดจะมีการสักเล็ก เพื่อตรวจจำนวนคน ถ้าหนีมีโทษถึงประหารชีวิต มีหมู่บ้านเขมร บ้านญวนมากขึ้นในสมัยนี้ด้วยและที่สำคัญช่วงปลายสมัยมีการจลาจลในพระราชวังมากมาย	เน้นการค้าขายทางเรือกับต่างชาติ ซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีพยายามผูกไมตรีกับจีนเพื่อที่จะให้เกิดประโยชน์ทางการค้าขายมากยิ่งขึ้น เมื่อว่างจากศึกสงครามก็ทำการเกษตรกรรมตามภูมิประเทศที่เอื้ออำนวย เช่นเดิม ระบบเศรษฐกิจยังคงเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ (Self Sufficient Economy)	ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือแบบสมมุติเทพบริหารจัดการแบบกรุงศรีอยุธยาโดยมีการบริหารบ้านเมือง 15 ปี สมัยนี้เป็นช่วงการกอบกู้บ้านเมือง รักษาความสงบทั้งภายในและภายนอก (รบพม่า)	สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนยังยึดเกษตรกรรม เช่นเดิม

ตารางที่ 1.2 (ต่อ)

สมัย / ลักษณะ	สังคม	เศรษฐกิจ	การเมืองการปกครอง	สิ่งแวดล้อม
กรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนปี 2504	รัชกาลที่ 1-6 มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากมายเปิดโอกาสให้สามัญชนที่มีความรู้ ความสามารถ พุทธิกรรมดีเข้ามาเป็นขุนนางมากขึ้น สถาบันพระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดขุนนางตระกูลใหญ่ ๆ เพื่อเพิ่มความจงรักภักดี มีไพร่ ทาส จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (เลิกทาส) และชาวจีนอพยพเข้ามาค้าขายจำนวนมาก ยังคงมีระบบศักดินา และระบบอุปถัมภ์เช่นเดิม สังคมไทยถูกผนวกเป็นพื้นที่ของสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2488) โดยประเทศญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกด้วยทางน้ำที่ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร นครศรีธรรมราช สงขลา สุราษฎร์ธานี ปัตตานี และบางปู สมุทรปราการ ส่วนทางบกบุกเข้าประเทศไทยที่ อัญประเทศ	ระบบเศรษฐกิจเริ่มมีความซับซ้อนมากขึ้น ผลิตเมืองมากขึ้น อิทธิพลชาวต่างชาติมากขึ้น จนทำให้มีการทำสัญญาเบาว์ริง มีระบบเศรษฐกิจทางเกษตร อุตสาหกรรม จำนวนมากขึ้น มีระบบชลประทาน การคมนาคมจากทางน้ำมาเป็นทางบกและระบบราง(รัชกาลที่ 5) มากขึ้น ระบบเศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรมมากขึ้น มีระบบการเงินการธนาคารที่ดูแล มีกระทรวงต่าง ๆ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมขึ้นอย่างมากมาย	การเปลี่ยนแปลงที่ปฏิรูปการปกครองเกิดความชัดเจนขึ้นมากที่สุดสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก เพื่อนำมาปฏิรูปของประเทศแบ่งการบริหารราชการแผ่นดินเป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาค (สุขาภิบาล) ประกาศเลิกทาส (ตลอดระยะเวลา 37 ปี) ซึ่งสะท้อนภาพลักษณ์ของความเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย จนรัชกาลที่ 6 ได้เกิดการสร้างเมืองจำลองการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้น เรียกว่า “ดุสิตธานี” และกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2475) เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็น ระบอบประชาธิปไตย มี “รัฐธรรมนูญ” และมีการทำรัฐประหาร จาก 2475-2558 จำนวน 13 ครั้ง (ผู้ชนะทุกครั้งคือ “ผู้มีอาวุธเป็นอำนาจ”	ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยมีสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ การทำเกษตรกรรม “ข้าวถือเป็นสินค้าส่งออก” นอกจากนี้ยังมีการสัมปทานเรื่องป่าไม้เริ่มมีระบบอุตสาหกรรม เช่น ทอผ้า น้ำตาล และการตีเหล็ก เป็นต้นมากขึ้น เริ่มมีผลต่อการมลภาวะด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

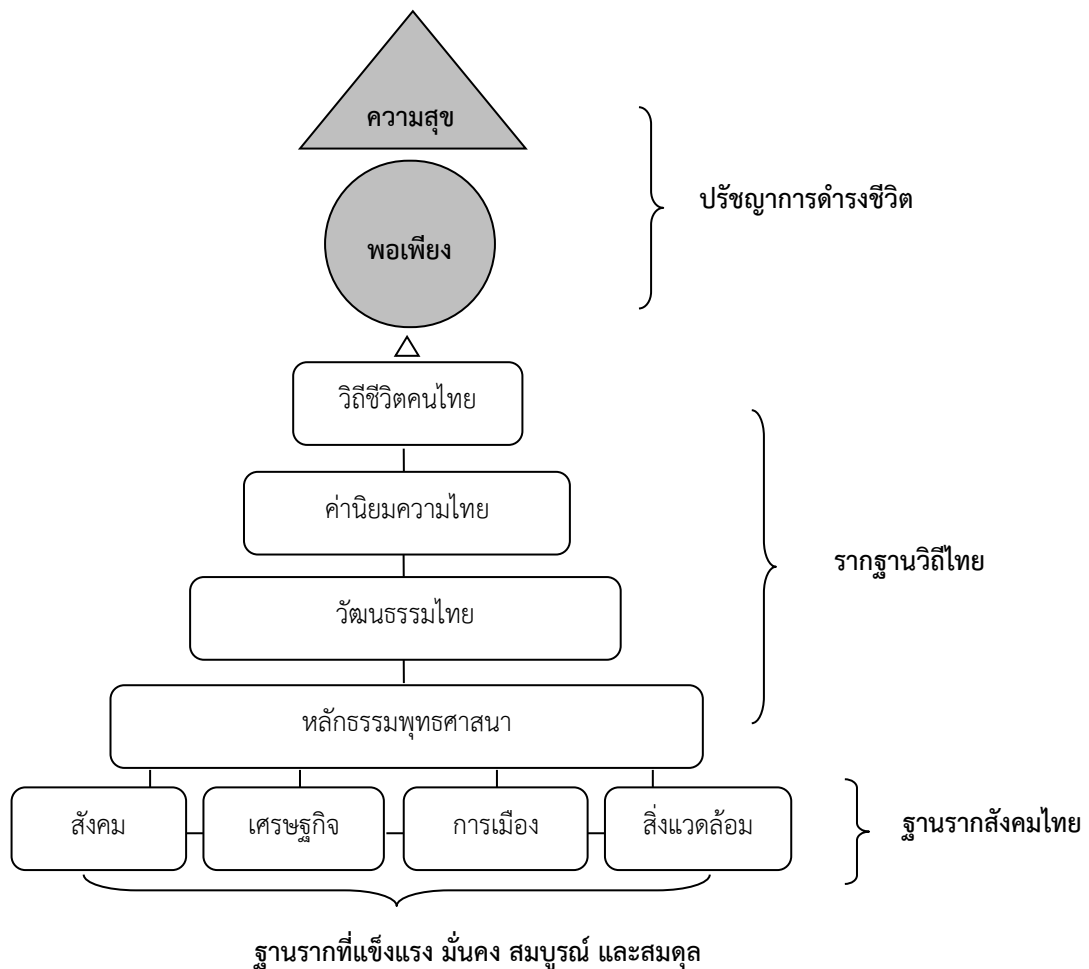
สมัย / ลักษณะ	สังคม	เศรษฐกิจ	การเมืองการปกครอง	สิ่งแวดล้อม
กรุงเทพมหานคร (ปัจจุบัน)	สังคมมีความซับซ้อนอย่างมากขึ้น สังคมชนบทเริ่มกลายเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ประชากรเพิ่มขึ้นทุกปี เริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เพราะความเจริญก้าวหน้า นวัตกรรมเทคโนโลยีใหม่ ๆ การรับวัฒนธรรมความเจริญทางวัตถุมาบูรณาการพัฒนาพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย ความเจริญทางการศึกษา วิทยาศาสตร์ การแพทย์ระบบการคมนาคมขนส่ง (โลจิสติกส์) เป็นต้นมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น ซึ่งสาเหตุที่สำคัญคือ การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) และการยืมหรือลอกเลียนแบบกันทางวัฒนธรรม (Cultural Borrowing) (สนธิ สมักรการ, 2546: 8)	การพัฒนาประเทศเริ่มมีทิศทางที่ชัดเจนโดยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504) ถึงปัจจุบันเป็นฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ระบบเศรษฐกิจและสังคมขยายใหญ่มากขึ้น	กำลังร่างรัฐธรรมนูญใหม่ส่วนการปกครองยังมีแบบประชาธิปไตยครึ่งใบ อีกครึ่งใบอยู่ภายใต้อำนาจของการรัฐประหารครั้งที่ 13 นำโดยพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ซึ่งมีสโลแกนว่า “คืนความสุขให้ประชาชน หรือคืนความสุขให้คนในชาติ”	เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ถูกทำลาย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดแคลนน้ำ นอกจากนี้มลพิษทางน้ำ ทางอากาศและเสียง มลพิษในอาหาร สารเคมี ซึ่งเป็นผลมาจากการเร่งรัดทางด้านอุตสาหกรรม ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยกำลังอยู่ในภาวะโลกร้อน

ลักษณะของสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทย นับวันจากนี้ไปยิ่งซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาเชิงวัตถุมีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้นเท่าใด ระบบที่ใช้ในการพัฒนาประเทศยิ่งมีความทันสมัย มีความละเอียดมากขึ้น สิ่งที่เป็นชนบท ล้าสมัย ไม่ทันเหตุการณ์ อยู่ไกลปืนเที่ยงช่องว่างของคำเหล่านี้ยิ่งน้อยลง คนจนกับคนรวยเริ่มแคบลงเรื่อย ๆ ส่วนการเมืองเริ่มถูกท้าทายกับระบบใหม่ ๆ ของการเลือกและกลั่นกรองคนดีมาเป็นผู้นำประเทศ ดังพระบรมราโชวาทในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อำเภอสรรพยา จังหวัดชลบุรี วันที่ 11 ธันวาคม 2512 ดังใจความว่า “...ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้คนทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้...” (พระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2558:

ออนไลน์) ดังนั้นเมื่อประเทศได้ผู้นำที่เป็นคนดี ย่อมสามารถนำประเทศพัฒนาสู่ความเจริญรุ่งเรือง เกิดความมั่นคง มีภูมิคุ้มกัน มั่งคั่ง กินดีอยู่ดี ยั่งยืน อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยการใช้สติปัญญานำทรัพยากรที่เป็นสินทรัพย์ของแผ่นดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าต่อประชาชนคนไทยทั้งประเทศได้อย่างสมบูรณ์

5. บทสรุป

แนวคิดที่เป็นพื้นฐานหรือที่เป็นรากเหง้าของความพอเพียงในวิถีชีวิตคนไทยเป็นสิ่งที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนไทยเท่านั้นที่จะเข้าใจ เข้าถึงกันได้ในเรื่องที่เรียกว่า “วัฒนธรรมไทย” เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ถูกหล่อหลอมจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากยุคสมัยหนึ่งสู่อีกยุคสมัยหนึ่ง จากคนไทยกลุ่มหนึ่งเล็ก ๆ สู่คนไทยกลุ่มใหญ่ทั้งแผ่นดิน จาก 1 วันที่เป็นไทยสู่การมีแผ่นดินรูปชวาทองที่มีอิสรภาพกว่า 766 ปี จนทำให้เรามีประเพณี ศิลปะสถาปัตยกรรม วรรณกรรม และค่านิยมไทยที่ฝังแน่นอยู่ในจิตวิญญาณไทย สะท้อนออกมาเป็นการไหว้ที่สวยงาม จิตใจงดงามเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาใจบุญต่อเพื่อนมนุษย์ มีการใช้ชีวิตที่พอเพียง มีหลักธรรมพุทธศาสนาไว้บ่มพัฒนาจิตใจมีพระมหากษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรมเป็นศูนย์รวมจิตใจ ทรงงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ประเทศไทยมีไม่เหมือนใครในโลกใบนี้ดังนั้นจงภูมิใจในความเป็นไทย นอกจากนี้สิ่งที่ประเทศไทยกำลังพัฒนาคือ เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ให้มีความทัดเทียมกับประเทศที่เรียกตนเองว่า พัฒนาแล้ว แต่ประเทศไทยกำลังค้นหาแนวทางการปฏิรูปเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองให้มีความยั่งยืน เป็นที่พึงของประชาชนไทยได้จริงภายใต้การใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สังคมพอเพียง การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่สมดุลนั่นเอง สามารถสรุปกรอบปรัชญาพื้นฐานของความพอเพียงและรากฐานของความเป็นสังคมไทยที่สะท้อนภาพเจดีย์พื้นฐานของการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงเพื่อความสุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1.2 เจดีย์พื้นฐานของการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงเพื่อความทุกข์ที่ยั่งยืนของสังคมไทย
ที่มา: ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด

6. กิจกรรมและคำถามท้ายบท

6.1 กิจกรรม : แบ่งนักศึกษาออกเป็น 5 กลุ่มตามจำนวนนักศึกษาในชั้นเรียน โดยให้แต่ละกลุ่มคัดเลือกหัวหน้า และเลขานุการกลุ่ม เพื่อแสดงการทำงานเป็นทีม ซึ่งทั้ง 5 กลุ่มจะได้กระดาษฟลิปชาร์ต 1 แผ่น ปากกา 2 ด้ามแล้วให้ช่วยกันระดมสมองแสดงความคิดเห็นในกลุ่ม โดยเขียนเป็นรูปแบบผังความคิด (Mind Mapping) โดยมี 5 โจทย์ตามกลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับความพอเพียง?

กลุ่มที่ 2 วิถีไทย?

กลุ่มที่ 3 วัฒนธรรมไทย?

กลุ่มที่ 4 ลักษณะสังคมชนบทและสังคมเมือง?

กลุ่มที่ 5 ลักษณะสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของไทย?

กิจกรรมมีเวลาในการดำเนินการเป็นกลุ่มย่อยในชั้นเรียน ใช้เวลา 1.30 ชั่วโมง และนำเสนอกลุ่มละ 30 นาที

6.2 คำถามท้ายบท:

1. จงอธิบายคำว่า “ทางสายกลาง” มาพอสังเขป?
2. จงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความพอเพียงและมรรคมีองค์ 8 เป็นอย่างไร?
3. คำสอนและหลักธรรมที่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพที่นำไปสู่ความพอเพียงมีอะไรบ้าง จงให้เหตุผลอย่างชัดเจน?
4. จงอธิบายความหมายของคำว่า “วิถีชีวิต” “วิถีคนไทย”?
5. วัฒนธรรมไทย มีลักษณะเช่นไร?
6. จงเปรียบเทียบลักษณะสังคมชนบทและสังคมเมือง? ปัจจัยใดที่จะทำให้ลดช่องว่างระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองให้น้อยลง?
7. จงอธิบายลักษณะสังคมไทยมาพอสังเขป?
8. จงอธิบายลักษณะเศรษฐกิจไทยมาพอสังเขป?
9. จงอธิบายลักษณะการเมืองไทยมาพอสังเขป?
10. จงอธิบายลักษณะสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยมาพอสังเขป?

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กীরติ บุญเจือ. (2538). **ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: นวสาส์นการพิมพ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2557). **เด็กไทยเตรียมท่อง 'คำนิยม 12 ประการ' เริ่มเทอม 2 ปี 57**. [ออนไลน์] สืบค้นวันที่ 18 กันยายน 2557 จาก <http://www.thairath.co.th/content/451024>
- นันทพร ศรีสุทธะ. (2544). **วิถีชีวิตชุมชนกับการเกิดโรคเบาหวาน กรณีศึกษาชุมชนบ้านจัว ตำบลสมัย อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บันเทิง พาพิจิตร. (2549). **ประเพณี วัฒนธรรมไทย และคติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- โปรแกรมพระไตรปิฎก ฉบับธรรมทาน. (2558). **พระนังคละกถา ในอรรถกถา ขุททกนิกาย คถาธรรมบท ฎีกขุวรรคที่ 25**. [ออนไลน์] สืบค้นวันที่ 12 มิถุนายน 2558 จาก <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=25&i=35&p=10>

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2547). **อมฤตพจนานา (พุทธศาสนสุภาษิต)**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง (มหาชน).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่ 57 (ฉบับพกพา ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: (ม.ป.ท.).
- พระยาอนุমানราชธน. (2509). **วัฒนธรรมเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- พระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. (2558). **พระบรมราโชวาทในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อำเภอกศรีราชา จังหวัดชลบุรี วันที่ 11 ธันวาคม 2512**. [ออนไลน์] สืบค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2558 จาก http://www.baanjomyut.com/library_3/extension-4/royal_guidance/index.html
- พระราชดำรัสตอบแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และพสกนิกรที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม วัน ศุกร์ที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2549.** (2554). [ออนไลน์] สืบค้นวันที่ 7 กรกฎาคม 2554 จาก <http://www.panyathai.or.th>
- พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. (2544). **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ว.วชิรเมธี. (2550). ความสัมพันธ์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง **ในเนชั่นสุดสัปดาห์** ปีที่ 15 ฉบับที่ 763 วันที่ 12-18 มกราคม 2550, หน้า 50.
- ว.วชิรเมธี. (2555). **อริยสัจ TODAY**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิมุตตยาลัย.
- วรวิธ สุวรรณฤทธิ์และคณะ. (2549). **วิถีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิทยา อธิปอนันต์และคณะ, ผู้เรียบเรียง. (2543). **เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเกษตรที่พึ่งพาตนเอง**. จัดทำเอกสารอิเล็กทรอนิกส์โดยสำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2550). **การบริหารจัดการตามแนวทางคุณธรรมและแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: ฟอร์เพช.
- สนธิ สมัครการ. (2546). **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2551). **เรียนรู้หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: ๒๑เซ็นจูรี่.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2551). **เส้นทางสู่ความพอเพียง**. กรุงเทพฯ: ๒๑เซ็นจูรี.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2530). **วิทยาการกับการปลูกฝังและเสริมสร้างค่านิยม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุพัตรา สุภาพ. (2541). **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม :ศาสนา: ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุมาลี หวังพุดิ. (2546). **ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2544). “เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ใน **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**. พิมพ์ครั้งที่ 6 สำนักพิมพ์มติชน พฤษภาคม 2544, หน้า 284-291.